

הנדון: מטלת הניסוח בכתב בבחינת ההסמכה מיום 10.12.2017**מבוא**

1. שמי רן לוסטיגמן. אני עורך דין ותיק ובלשן המתמחה בלשון המשפט בישראל. יש לי ניסיון רב ביותר בהוראת ניסוח משפטי ובהוראת לשון למשפטנים במסגרות רבות ומגוונות במגזר הציבורי והפרטי, ובכללן המרכז להכשרה ולהשתלמות שופטים, המכון להשתלמות רשמי הוצאה לפועל, מכון עוזמ"ת, מוסדות אקדמיים, משרדי הממשלה ורשויותיה ועוד. כמו כן אני מנהל סגל המרצים ב"המתמחה" מבית החברה הכלכלית של לשכת עורכי הדין ואחראי לנושא הניסוח המשפטי בהכנה לבחינות ההסמכה של לשכת עורכי הדין.
2. בתור מי שמכיר בחשיבות נושא הניסוח לעבודתם של עורכי הדין והמשפטנים, שמחתי מאוד שלראשונה הוחלט לכלול נושא זה כפרק של ממש בבחינות ההסמכה ולהקדיש לו 15 נקודות. מדובר בבשורה של ממש במיוחד בשנים אלה שבהן אנו עדים לקשיים הולכים וגדלים של רבים בארץ ובעולם להיטיב לנסח את דבריהם בכתב.
3. בשבועות האחרונים עיינתי עיון מעמיק בשתי מטלות הניסוח שניתנו בבחינת ההסמכה מיום 10.12.2017 (להלן: "**בחינת ההסמכה**") ובמחווון שפרסמה הוועדה הבוחנת. כמו כן בדקתי לעומק כ-180 מטלות ניסוח ששלחו מתמחים שנכשלו בבחינת ההסמכה כדי לקבל חוות דעת לצורך בחינת הגשת ערר על ציונם בחלק זה.
4. לאור כל זאת אבקש להעלות לפניך מספר סוגיות שרלוונטיות גם לצורך בחינת העררים שהוגשו על הציון בפרק הניסוח המשפטי בבחינת ההסמכה וגם לשם בחינת שינויים אפשריים בפרק הניסוח בבחינות שיתקיימו בעתיד.

הלימה מלאה בין הדוגמאות ובין המטלות בבחינת ההסמכה

5. בחצי השנה שקדמה לבחינת ההסמכה שלחה הוועדה הבוחנת 3 שאלות לדוגמה. שתיים מהן כללו כתיבת חוות דעת ואחת מהן עסקה בכתבי בי דין בסדר הדין המקוצר.
6. שמחתי לגלות כי בין השאלות לדוגמה ובין שתי המטלות שניתנו בבחינת ההסמכה נמצאה התאמה מלאה בכל היבט אפשרי – הן בסוג המסמכים שנדרשו המתמחים לנסח (כתב תביעה בסדר דין מהיר וחוות דעת בתחום האפוטרופסות והירושה) הן באופן התשאל: המטלות היו באורך דומה לשאלות לדוגמה, וניתן בהן חומר עזר משפטי כפי שניתן בשאלות לדוגמה.

7. לשאלות לדוגמה צורף מחוון כללי ומפורט ולרובן צורף גם פתרון. לעומת זאת, הוועדה הבוחנת לא צירפה לפתרון בחינת ההסמכה של המטלות – אף לא של מטלת הניסוח של כתב התביעה בסדר דין מהיר אשר לו מבנה מוגדר יותר לעומת חוות דעת. פתרון כזה היה יכול להבהיר לנבחנים מה התשובה המצופה, ולהקל עליהם לבחון אם ציונם במטלה מוצדק, או שראוי לערער עליו.
8. הבעיה הקשה יותר היא שהמחווון שפורסם אחרי בחינת ההסמכה לא פירט את המשקל בנקודות שנקבע לכל רכיב בכל ממד ולא ירד לעומקו של כל ממד (לשם הדגמה השתמשתי ברכיבים מהמטלה של כתב התביעה בסדר דין מהיר):
- א. בממד התוכן (הממד המשמעותי ביותר אשר לו מוקצות 9 נקודות) לא צוין הניקוד לכל רכיב (למשל הפרטים הטכניים¹, העובדות השונות, הדין, יישומו של הדין על נתוני המקרה, הנספחים וכו').
- ב. בממד הלשון לא צוין מה המשקל שמוקצה לשימוש נכון במונחים ואי-שימוש בשפת דיבור; לכתיבה במשפטים קצרים ולא מסורבלים; ולתקינות הלשונית. בעניין התקינות הלשונית לא ידוע אם מפחיתים ניקוד בשל שגיאות כתיב, ולא ברור בגין אילו שגיאות לשון (מבין השגיאות הרבות שרווחות בכתיבה המשפטית בישראל) מופחת ניקוד. כמו כן לא ברור אם יש "רצפה" לכל רכיב בממד הלשון. למשל, אם נבחן נקט את המונחים הנכונים והשתמש במשפטים בהירים ולא מסורבלים, אך במטלה שלו נפלו שגיאות לשון רבות מאוד – האם ניתנו לו בכל זאת נקודות בגלל ההיבטים שבהם עמד בהצלחה, או שהופחתו כל הנקודות בממד הלשון? שאלות אלה מתחדדות גם לנוכח העובדה שבין הנבחנים יש מי שעברית אינה שפת אימם לצד כאלה הסובלים מדיסלקציה ועוד.
- ג. בממד הארגון לא ברור כמה נקודות מוקדשות לחלוקה לפסקאות ממוספרות; להבחנה בין עובדות לטענות; לשזירה בין הדין ובין יישומו וכו'. כמו כן המחווון אינו מציין מה הדין כאשר נבחן לא ציין תוכן של סעיפי חוק, כך שלא באה לידי ביטוי היכולת שלו לשלב בין הדין ובין יישומו. מבדיקה של כ-180 מטלות נראה שהבוחנים נקטו "ענישה כפולה", כלומר במקרה כזה הופחתו נקודות גם בממד התוכן וגם בממד הארגון – מהלך שלדעתי אינו ראוי.
9. הדעת נותנת שכדי לנסות להבטיח שוויון מרבי בבדיקת המטלות עמד לנגד עיני חבר הבוחנים מחווון מדוקדק עם משקלות. אם כך הדבר, לא ברור מהו הטעם להסתיר את המחווון המפורט מהנבחנים. לכך מצטרפת העובדה שעל גבי הבחינות עצמן לא צוינה כל הערה, כך שלנבחנים אין כל יכולת לדעת מדוע זכו לקבל ציון כזה או אחר בכל ממד.
10. לשם השוואה אציין שלקראת בדיקת בחינות הבגרות בלשון עברית (שכוללות גם הן מטלת כתיבה) נכתב מחווון מדוקדק המפרט את המשקל של כל רכיב. המחווון הדקדקני עומד לנגד עיני בודקי הבחינות, ופעמים רבות הוא מפורסם לציבור המורים ואף

¹ בפרטים הטכניים לא ברור גם אם הורדו נקודות למי שציין את קיצור ההליך ת"א (במקום תא"מ) ולמי שלא המציא את פרטי הצדדים (מספרי ת"ז, כתובת מדויקת) ולא רק ציון העיר באר שבע כעיר מגוריו של הנתבע, מספרי טלפון וכו').

במרשתת². אומנם גם בבחינות הבגרות אין מציינים על גבי הבחינה כל סימון, אך באמצעות המחווה המדוקדק יכולים המורים להעריך את סיכויי הערעור של תלמידיהם על הציון שניתן להם בבחינה. המחווה המדוקדק מסייע למורים גם בהכנת התלמידים לקראת בחינות הבגרות. כך ראוי שיהיה גם בענייננו. לא סביר שאדם העומד במבחן לא ידע מהם "כללי המשחק" ולא יוכל להתכונן אליהם. חוסר השקיפות אף מביא להחמצת שעת כושר להנחיל למי שרוצה להיכנס בשערי מקצוע עריכת הדין אמות מידה ראויות לכתובה משפטית.

11. הבעיה בחוסר השקיפות של הקריטריונים מתעצמת כשמתחשבים גם בשני אלה:

א. חובתם של הנבחנים לזכות לפחות בשליש ממשקלו של כל אחד מפרקי הבחינה – ובהם פרק הניסוח המשפטי (להלן: "דרישת השליש"). דרישת השליש קבועה מפורשות בתקנה 18 לתקנות לשכת עורכי הדין (סדרי בחינות בדיני מדינת ישראל, באתיקה מקצועית החלה על עורכי דין זרים ובבחינת ההסמכה לעריכת דין), התשכ"ג-1962 (להלן: "תקנות סדרי הבחינות").

ב. הודעת הוועדה הבוחנת כי "לא תישמע הטענה לפיה הגשת ערר הביאה להפחתת ציון ואף לאי מעבר הבחינה בערר" שממנה עולה כי ציונו של מי שיגיש ערר על פרק הניסוח המשפטי עלול אף לרדת (להלן: "סכנת ההפחתה")³. הודעה זו נסמכת על תקנה 18(ב) לתקנות סדרי הבחינות. בתקנה נקבע ש"הציון הסופי של הנבחן יהיה הציון שנקבע בערר לפי תקנה זו". סכנת ההפחתה אינה מעוגנת מפורשות בתקנה (וספק אם יש לה בסיס משפטי איתן).

12. לדעתי, בדרישת השליש בניסוח המשפטי יש היגיון כשהיא עומדת לבדה בשל חשיבות הניסוח לעבודת עורכי הדין. ואולם אני סבור כי יש להיזהר כפליים כאשר קובעים שציונו של נבחן במטלת הניסוח יעמוד על 5 נקודות ומטה, ולכן יש לקבוע שאותה מטלה תיבחן שוב בידי בודק בכיר ומיומן לפני שחורצים את דינו של אותו נבחן לכישלון. זאת גם בשל השלכותיה של קביעה זו וגם משום שיתכנו פערים בבדיקה בין בודקים שונים (ואכן נמצאו פערים של מספר נקודות בין מטלות באיכות דומה – אם יידרש, אוכל להציג דוגמאות לכך).

13. גם אם יש טעם בדרישת השליש, הרי שהשילוב בין דרישת השליש, בין סכנת ההפחתה ובין חוסר השקיפות בקריטריונים לבדיקה, מביא לתוצאה לא הוגנת בעליל. כשהקריטריונים עמומים, מתמחה שנכשל אינו יכול לשקול את סיכויי הערעור שלו בצורה ראויה. לעומת זאת הסיכון ברור כשמש – הפחתת הציון ואולי אף אי-עמידה בדרישת השליש. דווקא במטלת הניסוח שמועדת לפערים בציון בין בודקים שונים, חשוב לאפשר למתמחים לבחון היטב אם נעשה עימם צדק ולשקול את הסיכויים מול הסיכונים. אני מניח שכולנו לא היינו רוצים לתת יד לכישלוננו של נבחן ראוי רק משום

² דוגמה למחווה מבחינת הבגרות האחרונה:

http://meyda.education.gov.il/files/Pop/0files/ivrit_hinuch_leshoni/Chativa-Elyona/mehvan%20tnuot%20hanoar.pdf

³ ההודעה הופיעה בנוהל הגשת עררים שפורסם ביום 26.12.2017.

שעבודתו נבדקה בחומרה והוא בחר שלא לערער – לא מכיוון שמצא את ציונו מוצדק, אלא משום שחש שמצבו עוד עלול להידרדר.

14. אוסיף שהשקיפות אף עשויה למנוע את התפשטותן של שמועות למיניהן שפשו בשבועות האחרונים, ואשר אני רוצה להניח שאין בהן ממש. כאשר נבחן שנכשל מבין בדיוק מדוע נקבע ציונו – גם אם הציון שונה – סביר להניח שהוא לא ייסחף עם תיאוריות קונספירציה שונות. כאשר נבחן ידע אם כל מטלה נבדקה בידי 2 בודקים – אולי הוא יבין מה מקורו האמיתי של השינוי בציון, ולא יעלו בדעתו הסברים שונים ומשונים.

15. לפיכך לדעתי ראוי לקבוע כי:

- א. בעררים שהוגשו עד 9.1.2018 על בחינת ההסמכה לא יופחת ציון, כי לא הייתה בידי הנבחנים יכולת של ממש להעריך את סיכויי הערר מול הסיכון שבו.
- ב. יש לפרסם את המחווון המפורט ששירת את חבר הבוחנים בבחינת ההסמכה הכולל את משקלו של כל רכיב בכל ממד, וכך לעשות גם בעתיד עם פרסום הציונים בבחינה.
- ג. בעתיד אם נקבע ציונו של נבחן ל-5 נקודות ומטה, יועבר פרק הניסוח לעיונו של בודק בכיר (בין נבדקה המטלה מראש בידי בודק יחיד, ובין נבדקה היא בידי שני בודקים).

אי-דיוקים במחווונים

16. אם בניסוח עסקינן, עליי לציין שגם המחווונים שפורסמו אינם נקיים מבעיות משפטיות ולשוניות, אף על פי שכותביהם אינם מוגבלים בזמן (בניגוד לנבחנים). אני מעלה את טענותיי כעת כי חלקן עשויות להשפיע על בחינת העררים, וכן כדי לומר שכולנו מועדים לטעות, ולכן בבחינת העררים רצוי לדעתי לנהוג שלא במידת הדין.

17. להלן דוגמאות לאי-דיוקים משפטיים במחווון של שאלה 2 (כתב תביעה בסדר דין מהיר):

- א. המחווון דרש לכתוב "בבית משפט השלום בבאר שבע", אולם הסמכות המקומית נתונה לכל בית משפט שלום במחוז הדרום, והיו תלמידים (מעטים) שציינו בית משפט אחר (כמו קריית גת, דימונה וכו').
- ב. המחווון דרש לציין בכותרת את מהות התביעה. הגם שנהוג לציין זאת בכתבי תביעה, עיון בתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984 (להלן: "התקנות") מגלה שאין לרכיב זה זָכָר. גם הנשיא אורי גורן מציין בספרו כי "בכותרתו של כתב תביעה נהוג לתאר את "מהות התביעה", אולם תיאור זה אינו מחייב".⁴
- ג. המחווון דרש לציין בכותרת את סכום התביעה. גם אם נהוג לציין את הסכום לפני הכותרת של כתב הטענות, אין להוריד נקודות למי שציין את הסכום רק בגוף כתב התביעה, משום שהוא מילא אחר הוראת תקנה 9(9) לתקנות.
- ד. המחווון דרש לציין את קיומה של סמכות עניינית ומקומית. גם אם נהוג לכתוב בכתב תביעה ש"לבית המשפט הסמכות העניינית והמקומית לדון בתובענה", אין חובה לכלול משפט זה. תקנה 9(6) לתקנות קובעת שיש לציין את העובדות

⁴ אורי גורן סוגיות בסדר דין אזרחי 108 (מהדורה שתיים-עשרה, 2015).

שמקימות לבית המשפט סמכות עניינית וסמכות מקומית לדון בתביעה. לכן מי שציין את סכום התביעה (50,000 ₪) ואת העובדה שהנתבע גר בבאר שבע, עמד בדרישת התקנות, גם אם לא כתב את המשפט שנהוג לכותבו.

ה. נראה שחלק מהנקודות בממד התוכן הוקדשו לציון הדין על פי המקורות המשפטיים שצורפו למטלה, ומי שרק יישם את הדין על נסיבות המקרה לא זכה למלוא הניקוד בממד התוכן. אומנם תקנה 214ג לתקנות דורשת לצרף לכתב תביעה בסדר דין מהיר אסמכתאות משפטיות. עם זאת תקנה 214טו לתקנות מאפשרת להגיש רשימת אסמכתאות עד 7 ימים לפני הדיון בתובענה בסדר דין מהיר. לשיטתו של השופט מנחם קליין, מי שלא ציין את האסמכתאות בכתב התביעה יוכל לצרף בהמשך. ובלשונו של השופט קליין (ההדגשות אינן במקור):

”יצוין שבניגוד לעניין אי-הגשת תצהיר אימות במועדו, שלא יהיה ניתן להגישו מאוחר יותר ללא רשות בית המשפט, ובניגוד לאי-צירוף רשימת מסמכים במועדה, אשר תמנע הגשת המסמך במהלך ההוכחות, אי-צירוף רשימת אסמכתאות משפטיות לא תמנע מבעל דין להסתמך על אותן אסמכתאות מאוחר יותר, בעת סיכום טענותיו בבית המשפט. אין בתקנה 214טו או בתקנה 214ג כל הוראה המונעת מבעל דין מלהסתמך בשלב הסיכומים על אסמכתאות משפטיות שלא צורפו מלכתחילה לכתבי הטענות”⁵.

על כן ספק אם אפשר להפחית נקודות למי שלא ציין את האסמכתאות המשפטיות שעליהן הוא נסמך כל עוד התיאור העובדתי ביסס את העילה המשפטית.

18. במחווין של שאלה 1 (ניסוח חוות דעת) נכתב שיינתן יתרון למי שהוסיף את המונח ”חסוי”. ראשית, מי שניסח את המטלה ואת המחווין אינו מעודכן בדיון. ההגדרה ”חסוי” נמחקה בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות (תיקון מס' 18), התשע”ו-2016, ובמקומה החוק נוקט את המונח ”אדם אשר מונה לו אפוטרופוס”. שנית, לא ברורה מהות היתרון: האם זהו ”בונוס” או שנבחן שלא נקט את המונח הזה ניזוק. שלישית, הקביעה שיינתן יתרון למשתמשים במונח ”חסוי” בעייתית כי חוות הדעת אינה מיועדת למשפטנים, אלא להוריו של עידו, ובהחלט ייתכן שהם אינם מכירים את המונח הזה.

בממד הארגון במחווין של אותה שאלה נכתב שיש להקפיד על חלוקה ברורה בין החלק הנוגע לצוואה ובין החלק הנוגע לצו האפוטרופסות. ואולם מחברי המחווין עצמם לא הקפידו על כך כשכתבו את הפרק ”תוכן כללי” שרלוונטי לשני המקרים. עובדה זו מצביעה על כך ש”הקו המארגן” שנדרש בממד הארגון אינו נכון כי הוא אינו ”חותך” את המקרה כהלכה.

19. נראה שהמטלות והמחווונים לא עברו הגהה קפדנית:

א. במטלת חוות הדעת צוין שהובאו סעיפים גם מחוק הירושה, התשכ”ה-1965, אך בפועל כל הסעיפים שהופיעו הם מחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ”ב-1962.

⁵ מנחם קליין סדר דין מהיר בבית-משפט השלום 56 (מהדורה שנייה, 2009).

ב. במחווון של שאלה 2 כתוב שאין להשתמש בסלנג שהופיע במכתב, ובכלל זה המילה "פייר", אך מילה זו כלל לא הופיעה בנוסח הסופי של המטלה.

ג. במחווון של שאלה 1 נפלו שגיאות לשון רבות: "הסמכות ושיקול הדעת נתון לבית המשפט לענייני משפחה" (במקום "נתונים"); מכח (במקום מכוח); "ספק שיהיה זמין (במקום: "ספק אם יהיה זמין"); יתכן ו (במקום "ייתכן ש"); לפעמים נכתב עידו ולפעמים עדו.

הזמן הקצר שמוקצה למטלה בעייתי מבחינה ערכית

20. עוד לפני הבחינה הבעתי את דעתי בפורומים שונים רלוונטיים שהזמן שמוקצה למטלת הניסוח הוא גבולי. גם אם אפשר לעמוד במטלה בפרק זמן זה, הרי שהתוצר המשפטי שייכתב יהיה שטחי וללא הגהה מוקפדת.

21. אינני מכיר במציאות מצב שבו נדרש לדון במקרה, לעיין בחומר משפטי נלווה ולהפיק מסמך מושלם בן כשני עמודים – והכול ב-45 דקות.

22. אם הוחלט לכלול נושא זה בבחינות ההסמכה, היה ראוי לכבד אותו בפרק זמן מעט ארוך יותר (של כשעה עד שעה וחצי) גם כדי לאפשר לנבחנים להציג את יכולת הניסוח האמיתית שלהם, וגם כדי להעביר מסר שכתובה משפטית אינה נעשית כלאחר יד, ויש לבדוק היטב את התוצר לפני הגשתו. ואם ישאל השואל הכיצד נוכל להאריך את משכו של חלק זה אם אחריו יש שני חלקים נוספים באותו יום, אשיב שאפשר לחשוב על קיצור חלק מההפסקות, ואולי אפילו על פיצול הבחינה ליומיים כנהוג בחלק ממדינות העולם.

סיכום

23. במכתבי ביקשתי להעלות סוגיות שונות בנוגע לפרק הניסוח המשפטי גם לקראת הדיון בעררים שהוגשו, וגם כדי לתרום לשיפור ההיערכות לפרק זה בבחינות בעתיד. אבקש כי הוועדה הבוחנת תדון בהצעות שהעליתי בסעיפים 15 ו-22 לעיל וכן תתחשב בבעיות שנמצאו במחווון אשר פירטתי בסעיפים 17 ו-18 לעיל.

24. אשמח להסביר את עמדתי בכל פורום רלוונטי אם יידרש.

בברכה,

עו"ד רן לוסטיגמן

העתקים:

שרת המשפטים, גב' איילת שקד
 יו"ר לשכת עורכי הדין, עו"ד אפי נווה